

Ковальський М.П.,
Маркевич О.О.

ДО СТОРІЧЧЯ ВІДКРИТТЯ АНАТОМІЧНОГО ІНСТИТУТУ ВИЩИХ ЖІНОЧИХ КУРСІВ

Національний медичний університет імені О.О. Богомольця (м.Київ)

Ключові слова: жіноча освіта, медичне відділення Вищих жіночих курсів, Анатомічний інститут, викладачі Жіночого медичного інституту, учбовий корпус КМІ (вул. Мечникова, 5), професори та викладачі КМІ, кафедра оперативної хірургії та топографічної анатомії.

У Києві, за адресою – вулиця Мечникова, 5, знаходиться невеликий будинок жовтого кольору. Ця старовинна споруда – пам'ятка історії, на протязі свого існування завжди виконувала функцію учбового корпусу. У її стінах отримувала та отримує медичну освіту українська молодь. Аудиторії цієї споруди бачили багатьох видатних вчених-медиків України. На одному з пустирів біля підніжжя Кловського плато знаходилася вузька доріжка від Печерська до Бессарабського ринку, «Собача стежка», що іменувалася так в народі, і відома з середини ХІХ ст. На початку ХХ ст. тут було прокладено вулицю, що отримала офіційну назву Кловський бульвар. У 1938 році їй привласнено ім'я російського вченого-біолога, почесного члена Університету Св. Володимира.

Вулиця Мечникова проходить поряд з Центральною міською клінічною лікарнею, яка також є пам'яткою історії. Перші будівлі лікарні (архітектор В.М. Ніколаєв [1847-1911]) з'явилися у 1874-1875 рр. Лікарню назвали Олександрівська, на честь цесаревича Олександра (майбутнього Олександра ІІІ). Організатором та першим директором лікарні був завідувач кафедрою патології та патологічної анатомії Університету Святого Володимира професор Ю.І. Мазон (1817-1885). На початку ХХ ст., поряд з лікарнею, відбудовано анатомічний корпус (Анатомічний інститут). Його було споруджено за проектом військового інженера П.В. Голубятникова. З перших років свого існування цей будинок пов'язаний з вищою жіночою освітою.

У ХІХ ст. прогресивна громадськість неодноразово підіймала питання про введення вищої освіти для жінок. Ще Микола Іванович Пирогов, на той час піклувальник Київського учбового округу, сприяв допущенню жінок

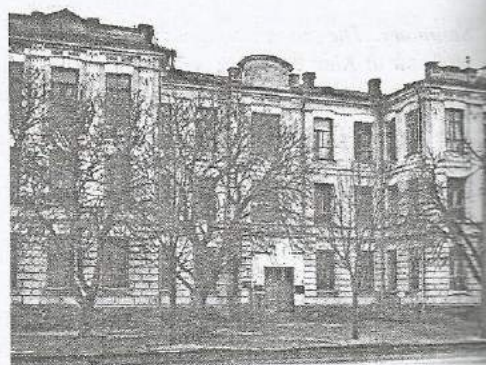

Рис.1 Жіночий медичний інститут

до відвідання лекцій в Університеті Святого Володимира. Багато писав у щотижневикі «Сучасна медицина» про право жінок на вищу освіту професор О.П. Вальтер. У 1870 році у Києві Товариство дослідників природи відкрило для жінок безкоштовні курси по вивченню природних наук. У 1878-1885 рр. у Києві працювали Вищі жіночі курси. У кінці 80-х рр. ХІХ ст. більшу частину жіночих курсів закрили. І тільки на початку ХХ ст. питання про вищу освіту для жінок було частково вирішено. У 1905 р. у нашому місті відкрито Вечірні жіночі курси, Жіночі курси іноземних мов та інші. За ініціативою професорів медичного факультету Університету Святого Володимира (В.К. Високовича, П.І. Морозова, К.Г. Трітшеля, С.П. Томашевського, Н.О. Оболонського, В.К. Ліндемана, О.А. Садовеня та інших) у 1907 р. при Вищих жіночих курсах відкрили медичне відділення. Навчання на курсах відбувалося за університетською програмою. Кошти на відкриття цього відділення збирали у вигляді пожертвувань та платні за навчання. На ці кошти у 1909 р. і було побудовано власного Анатомічного інституту (вул. Мечникова, 5), обладнані учбові приміщення. Відразу у цій будівлі розпочалися заняття з

Рис.2 В.К. Високович

слухачками курсів. Для праці на медичному відділенні запросили професорів та доцентів медичного факультету Університету Святого Володимира. В Анатомічному інституті було розташовано декілька кафедр – нормальної анатомії, гістології, оперативної хірургії з топографічною анатомією, патологічної анатомії, патологічної гістології, зоології, судової медицини, фармакології, хірургічної патології. У 1916, по ініціативі керівництва курсів, на їх базі створили Жіночий медичний інститут. Очолювала курси, а потім інститут Педагогічна Рада. З 1909 р. до своєї смерті у 1916 р. головою Ради був професор С.П. Томашевський. Після нього з 1916 до 1920 педраду очолював професор П.І. Морозов. 17 березня 1920 р. Жіночий медичний інститут об'єднали з медичними факультетами Університету Святого Володимира та Українського державного університету, та з Одонтологічним інститутом. На їх базі було створено Київський інститут охорони здоров'я.

У Жіночому медінституті (вул. Мечникова, 5) працювали видатні представники української медицини.

Дерматовенеролог, завідувач кафедри сифілідології, професор С.П. Томашевський (1854-1916), відомий, як засновник та голова Київського товариства дерматовенерологів. За його наполяганням було побудовано декілька будинків для теоретичних кафедр та клінік на терені Олександрівської лікарні та окружного військового шпиталю. Відомий хірург, професор П.І. Морозов (1846-1927) завідував кафедрою оперативної хірургії та топографічної анатомії Університету Святого Володимира. Учасник російсько-турецької війни, він мав великий досвід з техніки хірургічних втручань, добре знав військово-польову хірургію. Професор П.І. Морозов приймав активну участь у Пироговських з'їздах, а на VI з'їзді головував. Крім праці на кафедрі Університету

Рис.3 П.І. Морозов

Святого Володимира, він також завідував двома хірургічними клініками Маріїнської Громади сестер-жалібниць Товариства Червоного Хреста. Лекції по патологічній анатомії у Жіночому медінституті читав видатний патологоанатом, бактеріолог, мікробіолог, професор В.К. Високович (1854-1912). Відомий патологоанатом, академік М.Ф. Мельников-Разведенков називав його «королем патологів». Лекції професора В.К. Високовича слухали не тільки студенти, але і лікарі. Професор В.К. Високович разом з видатним вченим І.І. Мечниковим є основоположником вчення про ретикулоендотеліальну систему. Він сам проводив розтини у Олександрівській лікарні та у окружному військовому шпиталі. На цих аутопсіях бували видатні українські вчені В.П. Образцов, Ф.Г. Яновський, М.М. Волкович. Професор В.К. Високович до кінця свого життя завідував кафедрою патологічної анатомії на медичному відділенні Вищих жіночих курсів. Асистентами у нього працювали О.І. Смирнова-Замкова, В.Г. Гаршин. Відомий патологоанатом, академік О.І. Смирнова-Замкова (1880-1962) створила вчення про систему основної аргірофільної речовини, яка функційно пов'язана з нервовою системою. Кафедру загальної хірургії медичного відділення Вищих жіночих курсів, а потім Жіночого медінституту очолював професор О.Г. Радзівський (1864-1935). Учень відомого хірурга, професора О.Х. Рінека. Професор О.Г. Радзівський одним з перших застосував цистоскопію, запропонував одномоментну простатектомію. У Олександрівській лікарні він організував перше в Україні урологічне відділення. Кафедрою приватної патології та терапії у Жіночому медінституті завідував проф. М.Д. Стражеско (1876-1952). Терапевт, професор М.Д. Стражеско був академіком АН УРСР (1934), АН СРСР (1943), АМН СРСР (1944). На початку свого наукового

Рис.4 М.Д. Стражеско

шляху він стажувався у лабораторії відомого фізіолога І.П. Павлова у Петербурзі. Академік М.Д.Стражеско створив велику терапевтичну школу. Науково обґрунтував теорію ревматизму, як захворювання інфекційно-алергічного походження. У Жіночому медінституті курс зоології та загальної патології читав професор В.К. Ліндеман (1868-1933). Патофізіолог професор В.К. Ліндеман вперше у світі експериментально відтворив гломерулонефрит. Досліди по штучному створенню гломерулонефриту були проведені у лабораторії професора І.І. Мечникова в інституті Л. Пастера у Парижі.

Після створення Київського медичного інституту, у будівлі по вул. Мечникова, 5 почали працювати деякі його кафедри (нормальної анатомії, оперативної хірургії та топографічної анатомії, судової медицини).

Кафедру нормальної анатомії перевели у будинок колишнього Жіночого медінституту при професорі Ф. О. Цешковському (рр. народження та смерті невідомі), очолював кафедру з 1922 р. до 1924 р.. Він був випускником Волинської духовної семінарії (1900 р). Закінчив медичний факультет Юр'ївського (Дерптського) університету. Спочатку працював у галузі анатомії в Петербурзькому психоневрологічному інституті імені В.М.Бехтерева у професора Р.Вейнберга. Професор Федір Олександрович Цешковський вивчав порушення ембріогенезу. Після нього на чолі кафедри став професор О.А. Івакін (1893-1942), учень професора В.П. Воробйова. Професор О.А. Івакін займався порівняльною анатомією та гістологією, дотримувався біологічного методу викладання анатомії людини. На кафедрі у цей період працювали старший асистент П.І. Конашко, асистенти В.П. Кібальчич, М.М. Сауляк-Савицька, аспірант О.А. Сушко. Наступником професора О.А. Івакіна став професор

Рис.5 Ю.С. Сапожников

М.С. Спіров (1892-1973). Професор М.С. Спіров - учень професора В.Н. Тонкова. Він вивчав будову інтерреналової системи людини, ембріогенез мозкових оболонок, шляхи циркуляції спинномозкової рідини. Професор М.С. Спіров наполегливо розвивав наукові напрямки, які розпочали професора О.П. Вальтер, В.О. Бец, Ф.А. Стефаніс та М.А.Тихомиров. Учні та співробітники професора М.С.Спірова з успіхом продовжували почату ще професором Ф.А. Стефанісом роботу по вивченню лімфатичної системи людини. На той час на кафедрі нормальної анатомії працювали доцент М.І. Вовкобой, доцент О.А. Сушко, доцент О.І. Свиридов. Доцент О.А. Сушко (1899-1978) починав свій шлях науковця аспірантом у професора О.А. Івакіна. Під керівництвом професора М.С. Спірова, він вивчав анатомію лімфатичної системи у нормі та при патології. Доцент О.А. Сушко запропонував свій метод «індикації», описав «клапани-шлюзи» у судинах органів. Талановитим однодумцем професора М.С. Спірова був професор кафедри нормальної анатомії О.І.Свиридов (1900-1973). О.І. Свиридов вивчав лімфатичні капіляри органів людини та хребетних, створив теорію про первинне походження лімфатичної системи у хребетних. Великою популярністю серед науковців користується його «Анатомічний атлас лімфатичних капілярів». Учень професора М.С.Спірова був також професор І.Є.Кефелі (1920-1980). Він досліджував мікроциркуляторне русло різних за функцією органів та васкуляризацію ЦНС. У 1954 р. кафедру нормальної анатомії КМІ перевели з учбового корпусу по вул. Мечникова,5 у новий морфологічний корпус.

Топографічна анатомія, як самостійна дисципліна у сучасному розумінні цього слова, сформувалася дякуючи працям великого М.І.Пирогова (1810-1881). Уч-

Рис.6 М.С. Спіров

Рис.7 К.І. Кульчицький

нем М.І.Пирогова був професор Володимир Опанасович Караваєв, який приймав участь у створенні кафедри оперативної хірургії та топографічної анатомії Київського університету Святого Володимира. На цій кафедрі працювали видатні хірурги, такі як професор В.О. Караваєв, професор Ю.К. Шимановський, професор О.Х. Рінек, професор П.І.Морозов та інші. Після 1918 р. кафедра оперативної хірургії та топографічної анатомії була розташована у учбовому корпусі по вул. Мечникова, 5. У цей час на базі колишнього Жіночого медичного інституту, одночасно з кафедрою нормальної анатомії Інституту охорони здоров'я (завідувач, професор А.В. Старков), існувала друга кафедра нормальної анатомії цього інституту (завідувач, професор П.І. Морозов). Помічниками у П.І. Морозова були доцент Р.І. Гельвіг, прозектори П.І. Коначко та К. Бочкар'єв. Доцент Р.І. Гельвіг надалі зайняв посаду завідувача кафедри нормальної анатомії та ректора Таврійського Університету. Видатний хірург професор П.І. Морозов у 1918-1922 рр. завідував кафедрою оперативної хірургії та топографічної анатомії КМІ (вул. Мечникова, 5). Лекції з предмету читали два професора – П.І. Морозов (російська лектура) та Г.С. Іваницький (українська лектура). Професор П.І. Морозов виконував з 1919 р. до 1921 р. обов'язки декана медичного факультету. На кафедрі у цей час працювали асистенти І.В.Студзинський, Г.М.Варавка, П.С.Шидловський. Після об'єднання двох лектур, на чолі кафедри став професор Г.С.Іваницький (1867-1942). Він починав свій шлях хірурга, як ординатор при хірургічній клініці професора Л.О.Малиновського. З 1904 р. до 1916 р. завідував хірургічним відділенням дитячої лікарні Києва. Професор Г.С.Іваницький займався питаннями хірургії кістково-суглобової системи.

На кафедрі при ньому працювали приват-доцент І.В.Студзинський, старший асистент М.І.Волкобой, асистенти І.М.Іщенко, П.С. идловський, К.Ф.Домашенко. Хірург І.М.Іщенко (1891-1975) закінчив фельдшерську школу, потім у 1917 році закінчив медичний факультет Університету Святого Володимира, приймав участь у громадянській війні. З самого початку він обрав собі шлях військового лікаря. Генерал –майор медичної служби І.М. Іщенко завідував спочатку кафедрою загальної хірургії, а потім кафедрою факультетської хірургії. Його цікавили питання трансплантації, алергії. І.М. Іщенко один з засновників нейрохірургії в Україні. Професор І.В. Студзинський (1886-1966) завідував кафедрою оперативної хірургії та топографічної анатомії з 1930 р. до 1941 р. У цей час на кафедрі досліджували такі хірургічні питання, як ампутація, реампутація, остеомієліти вогнепального походження, грижи. Співробітниками професора І.В. Студзинського були асистенти Д.П. Машенко, Г.В. Барбарук, П.П. Кулік. Учень професора І.В. Студзинського П.П. Кулік у повоєнні роки очолював кафедру оперативної хірургії та топографічної анатомії у Вінницькому медичному інституті. Аспірантом на кафедрі професора І.В. Студзинського була Є.І. Данилова (дружина анатома О.І. Свиридова), яка після війни стала співробітницею Інституту зоології АН УРСР. З 1944 р. кафедру оперативної хірургії та топографічної анатомії КМІ очолював професор С.Т. Новицький. (1892-1957). На кафедрі вивчали питання травматології, онкології, загальної хірургії. В аспірантурі у професора С.Т.Новицького вчилися К.І. Кульчицький, М.Н. Умовіст, І.І. Бобрик. Професор М.Н. Умовіст на протязі 26 років був ректором Київського інституту удосконалення лікарів. Після професора С.Т. Новицького

кафедрою завідував професор І.П. Каллістов (1897-1963). Напрямок наукової праці у цей період на кафедрі – питання військово-польової хірургії, топографічна анатомія та оперативна хірургія опорно-рухового апарату. Проводився аналіз професійних захворювань. У 1963-1994 рр. кафедрою оперативної хірургії та топографічної анатомії НМУ ім. О.О. Богомольця керував академік, професор К.І. Кульчицький (1922-1997). Він учень професора С.Т. Новицького та професора Б.О. Долго-Сабурова. Основний напрямок наукових досліджень професора К.І. Кульчицького – експериментальне моделювання патологічного стану, вивчення кровопостачання та іннервації об'єкта дослідження. Наукова робота кафедри концентрувалася на проблемах хірургії органів травної і серцево-судинної систем. Почали розвиватися комплексні наукові розробки з провідними установами Академії наук України і Академії медичних наук України: інститутом серцево-судинної хірургії, інститутом електрозварювання, інститутом проблем матеріалознавства, інститутом кардіології, інститутом кібернетики та інститутом нейрохірургії. Костянтин Іванович Кульчицький, слідуючи традиціям М.І. Пирогова, широко популяризував розвиток морфології, як базисної науки для хірургів. Історії морфології присвячені три монографії професора – «М.С. Спіров» (разом з Л.В. Чернишенко), «В.П. Воробйов» (разом з В.В. Бобнім та М.П. Бурих), «М.І. Пирогов в садибі Вишня» (разом з П.А. Кланца та Г.С. Собчук). На кафедрі при професорі К.І. Кульчицькому працювали доценти І.І. Бобрик, Г.В. Барбарук, С.А. Солорева, асистенти П.І. Дітковський, П.О. Шпита, А.П. Дітковський, Л.М. Бадаєва та інші. І.І. Бобрика після захисту докторської дисертації було обрано другим професором на кафедру оперативної хірургії та топографічної анатомії.

З 1978 р. професор Іван Іванович Бобрик очолив кафедру нормальної анатомії НМУ. Він вперше виявив реактивні та деструктивні зміни в нервових елементах не тільки оперованих органів, але і в інших відділах автономної нервової системи (реактивні зміни в синапсах черевного сплетення, деструкція рецепторів в ендокарді експериментальних тварин). На кафедрі анатомії під керівництвом професора І.І. Бобрика вивчалася мікроциркуляторне русло людини в пренатальному періоді онтогенезу. Результати наукових досліджень кафедри нормальної анатомії НМУ щодо вивчення морфогенезу мікроциркуляторного русла

Рис.8 І.І. Бобрик

мають світовий рівень, а за окремими показниками випереджають передові морфологічні центри та лабораторії. За короткий час кількість дослідників мікроциркуляторного русла значно зросла і над цією проблемою під керівництвом професора І.І. Бобрика почали працювати морфологи не тільки в Україні, але й за її межами. З 2004 р. професор Іван Іванович Бобрик науковий консультант кафедри анатомії людини НМУ.

Кафедра судової медицини КМІ розташувалася в учбовому корпусі по вул. Мечникова, 5 при професорі Ю.О. Шепелі (1867-1939). Разом з кафедрою, у анатомічному корпусі при лікарні ім. Жовтневої революції (колишньої Олександрівської лікарні), був розміщений міський судово-медичний морг. У цьому корпусі також проводилися заняття зі студентами Другого Київського медичного інституту та студентами юридичного факультету Державного університету. З 1936 р. на чолі кафедри судової медицини став професор Ю.С. Сапожников (1897 – 1970). Його вчитель відомий професор М.І. Райський. Професор Ю.С. Сапожников створив перший у системі МОЗ СРСР Інститут судової експертизи у місті Іванові. З 1937 р. до 1954 р. він був Головним судово-медичним експертом України. Професор Ю.С. Сапожников запропонував методику діагностики стадій та фаз трупних плям. Займався дослідженням вогнепальних поранень та механічних асфіксії. У 1965 р. по вул. Оранжерейній, 9 було побудовано судово-медичний корпус, де на другому поверсі і розташувалася кафедра судової медицини КМІ. Разом з кафедрою судової медицини з будинку по вул. Мечникова, 5 виїхав і міський морг. На місці залишився тільки морг лікарні ім. Жовтневої революції (тепер Центральна міська клінічна лікарня). Серед учнів професора Ю.С. Сапожникова –

професори І.О. Концевич, І.В. Крижановська, С.П. Дідковська, доцент С.Т. Джигора.

Не можна також минути таку людину, як професор Є.І. Чайка (1902-1976). Після закінчення КМІ (1927 р.), він почав працювати лікарем-інтерном лікарні ім. Жовтневої революції. Поєднував клінічну працю з роботою у прозектурі лікарні. З 1932 р. патологоанатом Є.І. Чайка завідував центральною лабораторією та прозектурою лікарні. З 1941 р. очолив кафедру патологічної анатомії КМІ. Спільно з академіками О.О. Богомольцем та М.Д. Стражеско, професор Є.І. Чайка досліджував активну систему сполучної тканини.

Тепер у будинку по вул. Мечникова, 5, розташовано дві кафедри Національного медичного університету імені О.О. Бого-

мольця. Це кафедра оперативної хірургії з топографічною анатомією (завідувач – професор М.П. Ковальський, учень та наступник професора К.І. Кульчицького) та кафедра патологічної анатомії (завідувач – професор В.М. Благодаров). Послідовники відомих українських медиків продовжують наукові дослідження, приділяють посилену увагу навчальному процесові, підтримують та розвивають давні традиції вищого навчального закладу.

Цей невеликий історичний нарис можна завершити словами видатного професора-анатома Михайла Сергійовича Спірова: «Ми зберігаємо влячну пам'ять про усіх діячів медичної науки у нашому інституті та віруємо в подальший прогрес справи, яку вони насаджували».

К СТОЛЕТИЮ ОТКРЫТИЯ АНАТОМИЧЕСКОГО ИНСТИТУТА ВЫСШИХ ЖЕНСКИХ КУРСОВ

Ковальский М.П., Маркевич А.А.

Резюме. Учебный корпус Национального медицинского университета, расположенный на ул. Мечникова, 5, имеет богатую историю. Столетие назад это здание было возведено для медицинского отделения Высших женских курсов. Профессорско-преподавательский состав сформировали на базе медицинского факультета Университета Св. Владимира. В течение столетия в стенах этого учебного корпуса изучало медицину не одно поколение украинской молодежи. В настоящее время профессора и преподаватели кафедр НМУ, расположенных в этом учебном корпусе, продолжают традиции своих знаменитых предшественников.

TO THE CENTURY OF OPENING OF THE ANATOMIC INSTITUTE OF THE HIGHER WOMANISH COURSES

Kovalsky M.P., Markevich A.A.

Summary. Educational corps of the National medical university, located on the street of Mechnikova, 5, has rich history. Century back this building was erected for the medical separation of the Higher womanish courses. Pedagogical team was formed on the base of medical faculty of University of Saint Vladimir. In future during a century the not alone generation of the Ukrainian young people studied medicine in the walls of this educational corps. Presently professors and teachers of departments of NMU, located in this educational corps, continue traditions of the famous predecessors.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. «150 лет Киевскому медицинскому институту» – Киев, «Здоровья», 1991,
2. Ковальський М.П., Маркевич О.О. – «У джерел жіночої медичної освіти в Києві». – «Науковий вісник НМУ», № 1-2, 2005 р.
3. Ковальський М.П. – «Костянтин Іванович Кульчицький (до 80-річчя від дня народження)».
4. Спіров М.С. – «Київська анатомічна школа». - К., 1965.
5. Черкасов В.Г. - Кафедра анатомії людини.